

Římská plátová zbroj



M. C. BISHOP

ILUSTRACE GIUSEPPE RAVA

M. C. Bishop

Římská plátová zbroj

Z anglického originálu

Roman Plate Armour

přeložil Jan Biederman

Vydala Grada Publishing, a. s.,

U Průhonu 22, Praha 7

obchod@grada.cz, www.grada.cz

tel.: +420 234 264 401

jako svou 9205. publikaci

Odpovědný redaktor Petr Somogyi

Sazba Q point, Praha

Fotografie na titulní straně: detail kování zbroje lorica segmentata vyobrazené na Trajánově sloupu, podle odlitku v Museo della Civiltà Romana (foto © M. C. Bishop).

Zadní strana obálky uprostřed: rekonstruovaný kyrys v Museo della Civiltà Romana pomocí Grollerovy rekonstrukce nálezů z Carnunta (Foto © M.C. Bishop).

Počet stran 64

První vydání, Praha 2024

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

© Osprey Publishing, 2022

Czech edition © Grada Publishing, a. s., 2024

This translation of Roman Plate Armour is published by Grada Publishing, a. s. by arrangement with Osprey Publishing, part of Bloomsbury Publishing Plc.

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Automatizovaná analýza textů nebo dat ve smyslu čl. 4 směrnice 2019/790/EU a použití této knihy k trénování AI jsou bez souhlasu nositele práv zakázány.

Názvy produktů, firem apod. použité v knize mohou být ochrannými známkami nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků.

ISBN 978-80-271-7236-8 (ePub)

ISBN 978-80-271-7235-1 (pdf)

ISBN 978-80-271-5058-8 (print)

OBSAH

| | |
|--|----|
| ÚVOD | 4 |
| Období Římského království ■ Období Římské republiky ■ Terminologie | |
| LORICA SEGMENTATA TYPU KALKRIESE | 11 |
| Historie ■ Popis ■ Varianty | |
| LORICA SEGMENTATA TYPU CORBRIDGE | 16 |
| Historie ■ Popis ■ Varianty | |
| LORICA SEGMENTATA TYPU NEWSTEAD | 24 |
| Historie ■ Popis ■ Varianty | |
| OSTATNÍ VZORY PLÁTOVÉ ZBROJE | 31 |
| Hybridní vzory ■ Ochrana paží ■ Svalové kyrusy ■ Holenice ■ Zbroj pro koně | |
| VÝROBA A ZDOBENÍ | 48 |
| Dílny ■ Výroba ■ Zdobení ■ Údržba | |
| POUŽÍVÁNÍ PLÁTOVÉ ZBROJE | 55 |
| Boj ■ Přeprava ■ Všestrannost ■ Kdo co nosil? ■ Odkaz | |
| LITERATURA..... | 62 |
| Starověké prameny ■ Moderní prameny a literatura | |
| REJSTŘÍK | 64 |

ŘÍMSKÁ PLÁTOVÁ ZBROJ

ÚVOD

Římská plátová zbroj je jedním z nejsnáze rozpoznatelných kulturních identifikátorů národů starověkého světa. I dnešní návštěvník si může prohlédnout její ikonografický soubor, zachycený téměř před dvěma tisíci lety na pomníku uprostřed Trajánova fóra v Římě, ať už se jedná o všudypřítomnou zbroj *lorica segmentata* řadových vojáků nebo o svalové kyrysy vyšších důstojníků.

Trajánův sloup, dokončený v roce 113 n. l., byl postaven jako oslava a připomínka nemalých územních zisků ve dvou válkách, které v letech 101–102 n. l. a 105–106 n. l. vedl císař Traján (vládl v letech 98–117 n. l.) v Dácii (přibližně na území dnešního Rumunska). Nápis na sloupu jenom zdůrazňoval skutečnost, že má sloužit jako značka, kolik bylo třeba odstranit půdy, aby bylo možné dokončit terénní úpravy při budování nového Trajánova fóra. Avšak šroubovicově vytesaný reliéf, který se táhne proti směru hodinových ručiček po dřívku sloupu, nenechal nikoho na pochybách, že skutečným účelem díla bylo připomínat a oslavovat Trajánova vítězství za Dunajem. Ačkoliv se dlouho předpokládalo, že jako pomůcka mohly být použity určité „náčrtky z terénu“, nyní se spíše soudí, že sochaři v metropoli říše zachytili to, co viděli v Římě kolem sebe. Potkávat vojáky bylo naprosto běžné, ať už to byli příslušníci pretoriánské gardy a její jezdecké složky (*equites singulares Augusti*) nebo procházející sbory legionářů z provincií a pomocných jednotek. Je však dobré mít na paměti, že i když mohli pozorovat zbroj, nemuselo to nutně znamenat, že rozuměli tomu, co viděli.

Aby bylo vizuální poselství pro přihlížející, kteří jej mohli vnímat nejen z úrovně země, ale také z okolních galerií fóra, snadno pochopitelné, byly jednotlivé typy vojenských oddílů ve střetávajících se armádách rozděleny do určitých typizovaných skupin. Oddíly tvořené římskými občany (legionáři i pretoriány) byly zobrazeny v pohyblivých plátových kyrysech (proslulá *lorica segmentata*), zatímco většina vojáků pomocných jednotek bez římského občanství nesla kroužkovou zbroj, aby je bylo možné odlišit od jejich sociálně nadřazených spolubojovníků. Vyšší důstojníci (obvykle sám Traján a jeho rádci) byli zobrazení ve svalových kyrysech helénistického stylu, zhotovených pravděpodobně z kovového plátu (diskuse o používaných materiálech viz s. 49). Protože je na vlysu vyobrazeno velké množství oddílů římských občanů, *lorica segmentata* se nevyhnutelně stala součástí pohledu západní kultury na římského vojáka, k čemuž přispěla hlavně díla, která odkazovala na Trajánův sloup (například práce Piranesiho nebo Joosta Lipse alias Iustuse Lipsiuse). Nepochybně tomu napomohla i ochota středověkých a raně novověkých umělců převzít pohodlnou



Vojáci s římským občanstvím vyobrazení na Trajánově sloupu na sobě při práci mají zbroj typu *lorica segmentata*. Odlitek v Museo della Civiltà Romana (Foto © M. C. Bishop).

vizuální zkratku, která se nabízela při tvorbě římských eposů s „meči a sandály“ (tuto zkratku později ochotně převzala i hollywoodská filmová studia).

Význam reliéfů na Trajánově sloupu je v mnoha ohledech umocněn poměrně vzácným uměleckým zobrazováním zbroje *lorica segmentata* v provinciích. Podobné vyobrazení najdeme jen na jednom či dvou místech, například na podstavcovém reliéfu z velitelství legie v Mohuči (Německo), nebo – možná – na reliéfu ze Saintes (Francie), ale překvapivě chybí v kánonu náhrobních reliéfů z 1. století n. l. Většina dochovaných vyobrazení se nachází na sochách ze samotné metropole Říma a jsou zcela nebo zčásti ovlivněná šroubovicovým vlysem Trajánova sloupu. Některé o něco starší velkoformátové reliéfy, o nichž se předpokládá, že pocházejí z chrámu rodu Flaviů na pahorku Kvirinál v Římě, zachycují vojáka oděného do zbroje *segmentata* podobné té, která je vyobrazena na Trajánově sloupu, s úzkými dvoudílnými překrývajícími se hrudními pláty s nýty na konci ramenních chráničů. Ze stejné doby jako Trajánův sloup pocházel i velký vlys, který se zřejmě také nacházel na Trajánově fóru, avšak byl nemilosrdně vydrancován, aby mohl zdobit mladší památky – především Konstantinův oblouk vedle Kolosea. Sochaři se při práci na tomto velkém Trajánově vlysu zjevně při tvorbě omezovali méně než autoři Trajánova sloupu, protože zobrazovali vojáky s občanstvím v kroužkové a šupinové zbroji, stejně jako ve zbroji z plátových segmentů. Trajánův sloup měl hluboký vliv i na další sochařskou tvorbu, a nejen na od něj odvozený sloup vztyčený na památku markomanských válek Marka Aurelia (166–180 n. l.). Dokazuje to mnoho dalších z metropole pocházejících reliéfů, které použily jako vzor Trajánův sloup místo přesného pozorování skutečné zbroje.

Je tedy zřejmé, že reliéfy na šroubovicovém vlysu Trajánova sloupu nejsou fotografickým záznamem dávkých tažení nebo vybavení, které během nich vojáci používali, ale je třeba je interpretovat velmi opatrně, aby nedošlo k nesprávnému pochopení toho, co je na reliéfech zobrazeno. A právě z tohoto důvodu bylo

pro přesnou rekonstrukci podoby zbroje *lorica segmentata* zásadní svědectví archeologie.

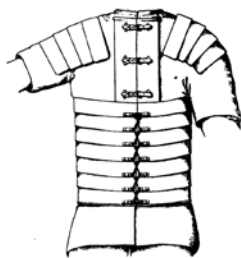
K tomu došlo teprve na konci 19. a na počátku 20. století, kdy se při seriózních archeologických vykopávkách v římských vojenských lokalitách začaly objevovat příklady tohoto typu zbroje – zejména v legionářské pevnosti Carnuntum (blízko Bad Deutsch-Altenburgu v Rakousku) a v pevnosti v Newstead (Skotsko) – a bylo tak možné dosáhnout pokroku. Carnuntum odkryl rakousko-uherský dělostřelecký důstojník Maximilian von Groller-Mildensee (moderní badatelé ho obvykle znají pouze jako Grollera) a podařilo se mu při zadní straně valu odhalit budovu (pravděpodobně zbrojnici – *armamentarium*) plnou římské vojenské výstroje všemožného druhu (Groller, 1901). Jedna místnost obsahovala četné fragmenty zbroje *lorica segmentata*. Nacházelo se zde tolik stop po korodovaných železných předmětech, že bylo možné podle prázdných míst mezi nimi rekonstruovat obrysy regálů, na nichž byla zbroj a další materiál zřejmě uloženy. Groller věnoval část své zprávy těmto nálezům a zahrnul do ní i analýzu fungování segmentové zbroje, vycházející z jeho vlastních úvah. Pod vlivem reliéfu na šroubovicovém vlysu Trajánova sloupu usoudil, že zbroj byla připevněna k nějakému druhu kožené vesty, aby fungovala způsobem, který je znázorněn na Trajánově sloupu (Groller, 1901: 98). Všechny pokusy o pochopení principu pohyblivých plátových kyrysů vycházející z reliéfu byly nicméně nevyhnutelně odsouzené ke katastrofálnímu neúspěchu. I přesto však badatelé vytrvale používali reliéfy na šroubovicovém vlysu Trajánova sloupu jako vodítko k tomu, jak zbroj fungovala, a to většinou s nešťastnými výsledky (Webster, 1960).

Rekonstrukce dvou hlavních variant zbroje *lorica segmentata* se stala realizovatelnou teprve po objevení součástek od značného počtu segmentových kyrysů v Corbridge (Anglie) v roce 1964. Nepochybně tomu napomohla i skutečnost, že se ve výzkumu angažoval výrobce zbrojí Henry Russell Robinson, který byl specialistou na orientální člankovou zbroj. Nález z Corbridge umožnil Robinsonovi reinterpretovat i fragmenty z Newsteadu, přičemž využil nově nabyté znalosti o struktuře tohoto typu zbroje. Na počátku 21. století se objevila řada dalších nálezů, které stejným způsobem objasnilo fungování člankové plátové ochrany paží (*manica*).

Bohužel se zatím nepodařilo nalézt žádné podobně klíčové nálezy pro římské svalové kyrysy. Přestože existuje značné množství reprezentativních dokladů v podobě reliéfu, soch, a dokonce i nástěnných maleb, jsou téměř vždy příliš zjednodušené (podobně jako reliéfy na Trajánově sloupu). Problémy, na něž narazilo rekonstruování *loriky segmentaty* výlučně podle sochařských děl, by nás měly varovat před příliš doslovným nebo dogmatickým přebíráním toho mála, co lze z vyobrazení odvodit.

Období Římského království

O raně římské zbroji nevíme téměř nic. Toto strohé a značně negativní vyjádření lze do jisté míry zmírnit poukázáním na skutečnost, že o soudobé zbroji je toho známo poměrně hodně z jiných míst italského poloostrova (Burns, 2005). Řada zbraní a zbroje z hrobu v lokalitě Lanuvium (asi 30 km jihovýchodně od Říma) datovaného do první poloviny 5. století př. n. l., představuje vybavení nepřítele raného Říma a zahrnuje svalový kyrys a přilbu z měděné slitiny. Není bezdůvodné předpokládat, že Římané byli s podobnou zbrojí velmi dobře obeznámeni a pravděpodobně ji používali. Nic to ale nemění na skutečnosti, že se nedochovala žádná římská plátová zbroj z raného období a není tedy možné zjistit, zda se podstatněji lišila od zbroje jejich sousedů.



Grollerovy náčrty *loriky segmentaty* na Trajánově sloupu (nahore) a jeho představa (dole) o tom, jak by se měly kusy nalezené v Carnuntu rekonstruovat (sbírka autora).



Válečnická výstroj včetně svalového kyrsu z hrobu v Lanuvii, přibližně 30 km jihovýchodně od Říma, datovaného do první poloviny 5. století př. n. l. (Ursus/Wikimedia/Public Domain).

Období Římské republiky

Nejstarší dochované příklady plátové zbroje, které lze připsat římské armádě republikánského období, byly kruhové náprsní štítky (*pectoralia*) nalezené ve 2. století př. n. l. v táborech v okolí horského města Numantia (Španělsko). *Pectorale* (v současnosti často označované jako *kardiophylax* podle řeckého historika Polybia, který ho popsal – někdy se ale mylně uvádělo, že ho interpretoval jako čtvercový) byl kotouč z měděné slitiny se soustřednými kružnicemi, který pěšák nosil na srdci, jak ostatně naznačuje jeho název. Jako takový jednoznačně představoval v rámci ochranné zbroje úsporný kompromis. Kotouče byly lemovány řadou malých otvorů, které sloužily k připevnění na místo pomocí řemínků (z nichž některé se dodnes dochovaly), zbytek otvorů mohl sloužit k přinýtování nějakého druhu textilního vycpávaného nebo koženého podkladu podobného tomu, jaký byl nalezen u italských trojdiskových hrudních plátů (Burns, 2005: 57).

Polybios, který byl sám očitým svědkem akcí římské armády v polovině 2. století př. n. l., popsal používání tohoto typu zbroje:

Obyčejní vojáci nosí navíc náprsní plát ze slitiny mědi o průměru jedné pídě (228 mm), který se umísťuje ve předu na hrudi, nazývají ho chránič srdce (*kardiophylax*) a tento doplňuje jejich vojenskou výstroj; avšak ti, kteří mají majetek v hodnotě

VPRAVO:

Pectorale neboli *kardiophylax* ze slitiny mědi z místnosti P v táboře II v Castillejo, římské základně poblíž Numantie (Španělsko), se dvěma zachovanými příchytnými plátky, k nimž byly připevněny řemínky (foto © Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz/S. Steidl).

ÚPLNĚ VPRAVO:

Rytina z díla Iusta Lipsia (Joost Lips) *De Militia Romana* je prvním publikovaným použitím termínu *loricae segmentatae* (sbírka autora).



větší než deset tisíc drachem, místo něj nosí pancíř (*thorax*) z kroužkové brně. *Principes* a *triarii* jsou vyzbrojeni stejným způsobem, jen místo oštěpů *pila* (*hyssos*) nosí *triarii* dlouhá kopí (*doru*). (Polybios, Historie 6.23.14)

Polybios zde do ztotožnění zbroje vnesl další faktor: náklady. Výroba malého kotouče z měděné slitiny trvala mnohem kratší dobu – a tudíž stál méně než kroužkové pletivo. Kotouč nalezený v tzv. Marcellově táboře v Numantii měřil v průměru 170 mm, jiný kotouč měl průměr 175 mm.

Technologický skok od jednoduché plátové zbroje, jako je tato, k překrývajícím se pohyblivým plátům *loriky segmentaty* je na základě v současnosti dostupných důkazů obtížné vysvětlit. Pohyblivá ochrana paží byla jistě známá v helénistickém období (viz s. 34), avšak podezření, že by mohly celé kyrysy pocházet z pozdně republikánského období, je podpořeno snad částmi *loriky segmentaty* ve variantě Kalkriese z Dangstettenu (Německo), datovatelnými nejpozději do roku 9 př. n. l. (viz s. 11).

Terminologie

Římané označovali všechny typy zbroje jako *lorica*. Jestliže to bylo zapotřebí, podstatné jméno *lorica* blíže vymezovali přídatným jménem *hamata* pro kroužkovou brň a *squamata* pro šupiny, avšak záhadou zůstává, jak označovali segmentovou zbroj. Termín *lorica segmentata* vznikl v renesanci, kdy učenci začali podrobněji studovat památky – zejména Trajánův sloup. Nejstarší doložené použití tohoto novotvaru se nachází v díle Joosta Lipse *De Militia Romana* z roku 1596, což byl komentář k Polybiovým *Dějínám*, který byl silně ovlivněn reliéfy

A

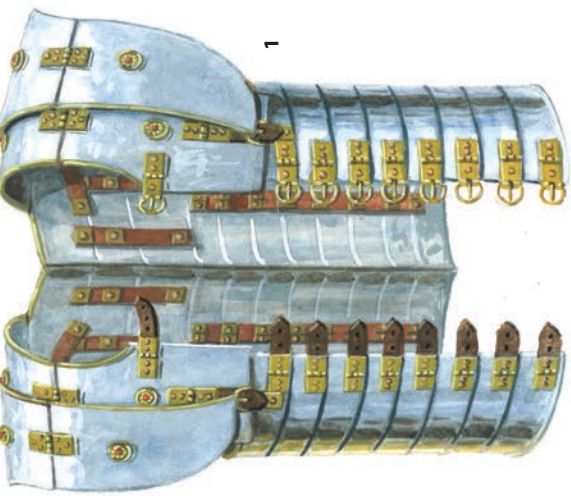
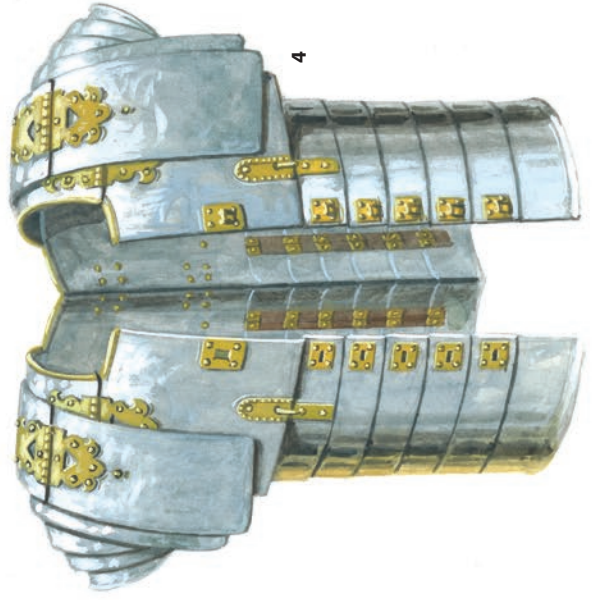
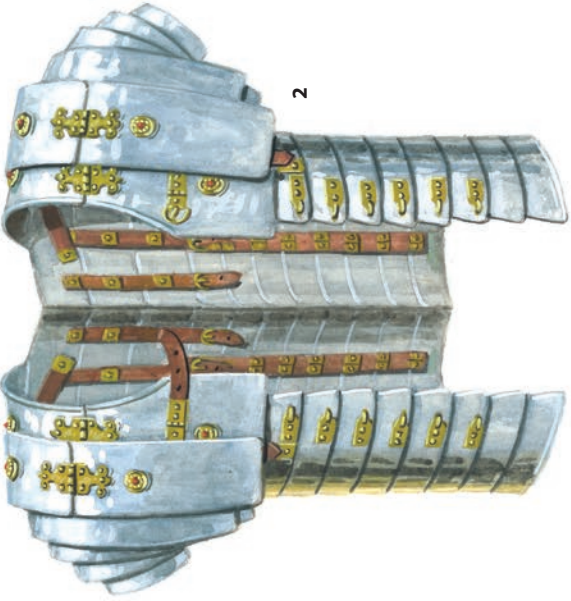
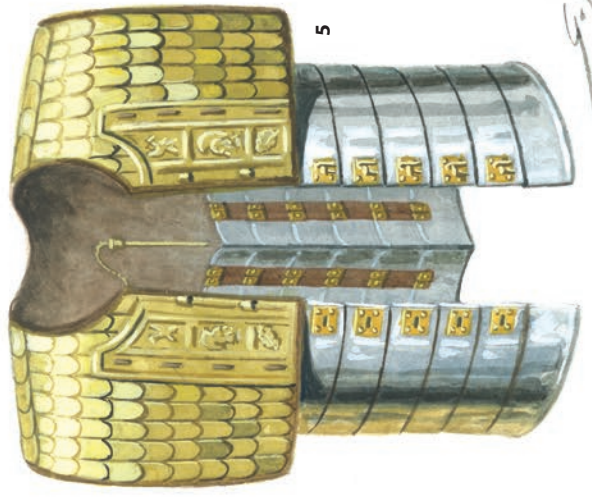
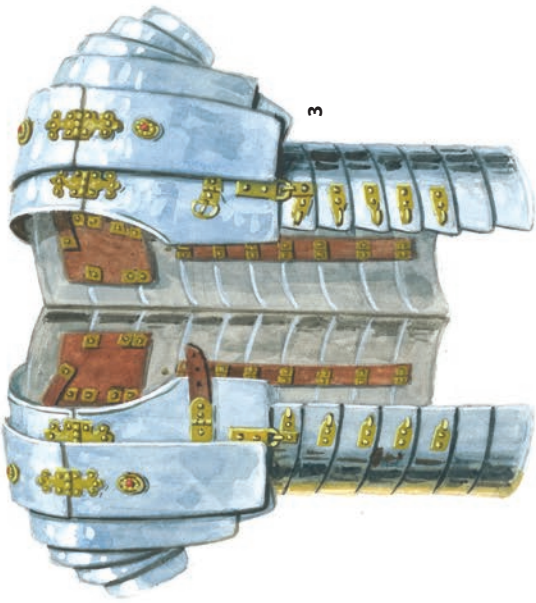
HLAVNÍ TYPY ZBRUJE LORICA SEGMENTATA

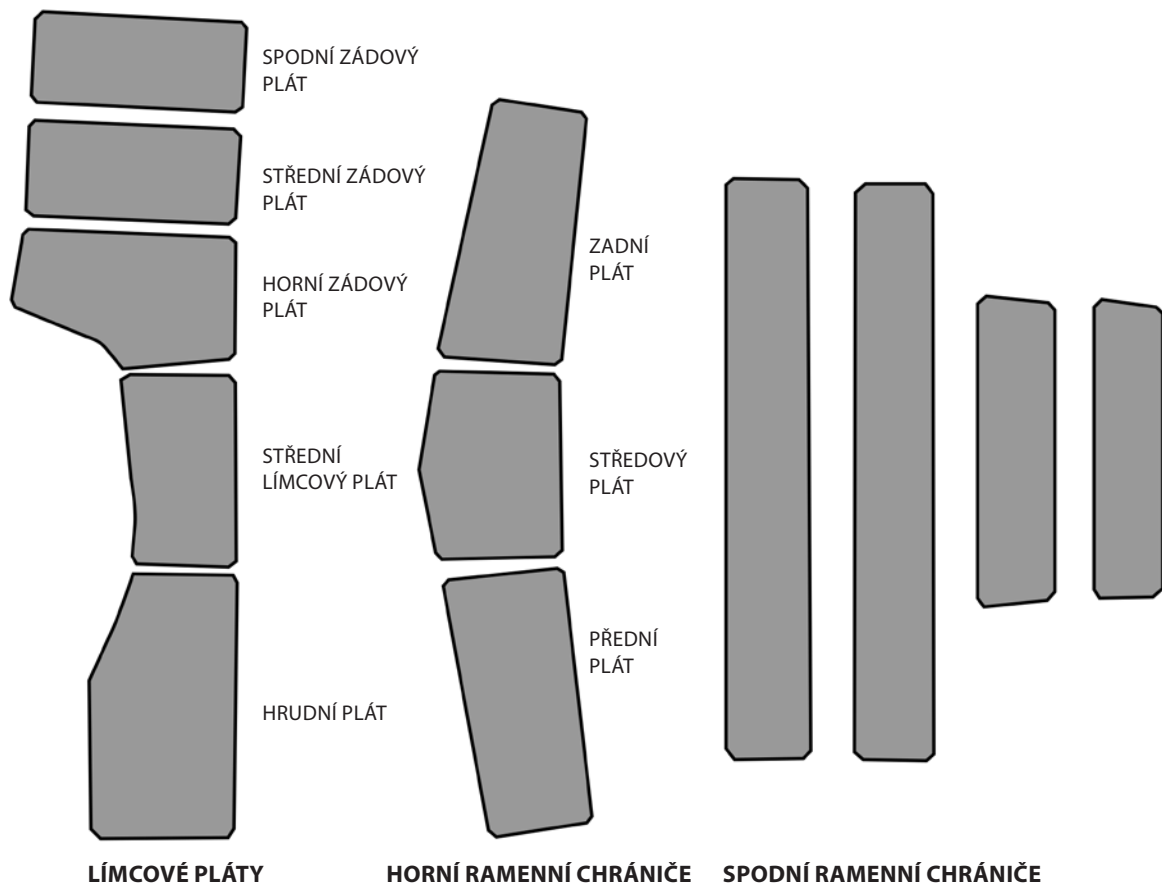
Zde vidíte tři hlavní typy kyrysu *lorica segmentata*, jak v jednotlivých částech, tak kompletní. Všechny tři typy mají určité společné prvky. Jsou konstruovány ze čtyř dílů: dvou horních a dvou dolních, s přivěšenými chrániči ramen a límcovými pláty, jakož i s překrývajícími se břišními pásovými lamelami, přičemž nejnižší pár lamel je ponechán bez zapínání. Zbroje typů Kalkriese (1), Corbridge A (2), Corbridge B/C (3) a Newstead (4) jsou zobrazeny spolu se spekulativní rekonstrukcí hybridního typu Alba Iulia (5). Srovnání jednotlivých

typů ukazuje, jak byl vývoj uvedeného typu zbroje od nejstarší formy po nejnovější ve skutečnosti přirozený.

Při předpokladu šesti břišních pásových lamel pro každou sadu zbroje se počet komponentů pro různé typy mírně liší, přičemž typ Kalkriese měl 30 železných plátů a 160 součástek z měděné slitiny, zatímco typ Corbridge jich měl 38 a 172, typ Newstead pak 34 a 174. Tyto počty byly vždy pouze přibližné (a standardizované pro kus při sedmi pásových lamelách), navíc je třeba brát v úvahu různé úpravy a opravy, jako například připevnění dvou kování jedním nýtem.

S. P. 2022





Terminologie používaná při popisu částí římské zbroje *lorica segmentata* podle Bishop, 2002 (kresba © M. C. Bishop).

na šroubovicovém vlysu Trajánova sloupu. Joost Lips použil tento termín bez vysvětlení (jak v textu, tak v popisku k ilustraci), což naznačuje, že nebyl první, kdo tak učinil:

Lorica segmentata

Konečně, na jiné téma: co se často objevovalo v časech Statiuse a Silvia? Tělo bylo obepnuto kusy železa, uspořádanými jako pásy jeden přes druhý. Přiznávám, že jsem o tomto nikde nečetl, ale na Trajánově sloupu se tento typ [objevuje] ustavičně a téměř výhradně ho nosí římsští vojáci (Lipsius, 1630, 132 – Liber III Dialog, VI, překlad autor).

Pravý původ tohoto termínu musíme pravděpodobně hledat v raném 16. století, v počátcích studií Trajánova sloupu, kdy se Jacopo Ripanda naklonil z jeho ochozu, aby udělal náčrtky reliéfů.

Řekové používali slovo θώραξ (*thorax*) pro označení jakéhokoliv kyrysu, ale když ho Římané transliterovali a vypůjčili si ho (jako latinské substantivum *thorax*), měli zřejmě na mysli výhradně svalový kyrys. Označení *lorica musculata* je novodobé a bylo pravděpodobně vynalezeno reenaktory (s jistotou to ovšem tvrdit nemůžeme). Pro Římany by bylo pravděpodobně nesrozumitelné, protože odkazuje na latinské výrazy pro myš, mušli a sval, které mají společnou etymologii.

LORICA SEGMENTATA TYPU KALKRIESE

Po letech různých objevů menších i větších součástí zbrojí poblíž německé vesnice Kalkriese byl v roce 2018 během nové série vykopávek učiněn dosud nejkompletnější nález jednotné sady segmentové zbroje (Crossland, 2020). Tato lokalita byla již dlouho spojována s *clades Variana* (Varovou katastrofou), kdy římský velitel Quinctilius Varus přišel o tři legie během povstání vedeného germánskými domorodými oddíly, které mu sloužily jako pomocné jednotky (McNally, 2011). Datování uvedené katastrofy z roku 9 n. l. bylo nevyhnutelně spojováno s touto lokalitou, skutečnost ale bude nepochybně složitější: na stejném místě došlo k plenění ze strany germánských kmenů a navazujícímu pobytu vojska v roce 15 n. l., vedeného Germanikem (Tacitus, *Ann.* 1.61–62).

Historie

První vzor římské segmentové zbroje, pro kterou byly nalezeny doklady, je *lorica segmentata* typu Kalkriese (Bishop, 2002, s. 23–29). Existují však i starší příklady než zbroj nalezená v Kalkriese. Jakmile se prokázalo, že nálezy z Kalkriese patří k této rané formě, bylo možné identifikovat kusy stejného typu ze základny v Dangstettenu, která byla vybudována kolem roku 15 př. n. l. a opuštěna v roce 9 př. n. l. (tedy dvě desetiletí před nejstarším možným datováním materiálu z Kalkriese). Fragmenty z Dangstettenu jasně naznačují, že se segmentová zbroj používala už před rokem 9 př. n. l. Datování jejího zavedení zůstává prozatím neznámé, ačkoliv je zřejmé, že k tomu došlo již před rokem 9 př. n. l. a možná i před rokem 15 př. n. l.

Lorica segmentata typu Kalkriese se používala až do období po Claudiově invazi do Británie v roce 43 n. l. Charakteristické součástky byly identifikovány na několika římských vojenských lokalitách v jižní Británii, včetně Chichesteru a Waddon Hillu (Thomas, 2003, s. 63). Obě tato místa jsou spojována s tažením *Legio II Augusta* pod velitelem Flaviem Vespasianem. Nicméně z flaviovských lokalit v severní Británii nejsou žádné nálezy, takže se zdá, že typ Kalkriese byl ve druhé polovině 1. století n. l. postupně zcela vyřazen z užívání.



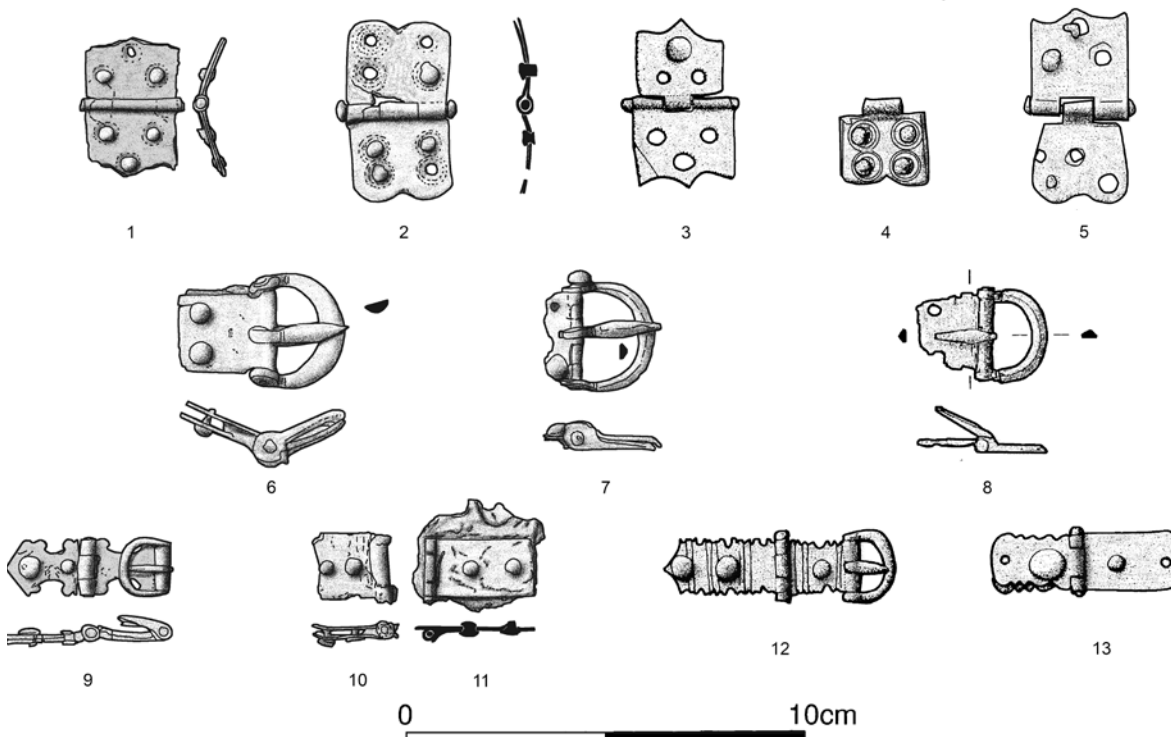
Část horního ramenního chrániče loriky segmentaty prvního typu Kalkriese, vykopaná v samotném Kalkriese: je na ní vidět dovnitř zahnutý, téměř hákovitý konec plátu, lemovaný ovalem z měděné slitiny (foto © Varusschlacht im Osnabrücker Land).



DOLE

Zapínací kování loriky segmentaty typu Kalkriese z Kalkriese (1–2, 6–11), Štrasburku (3 a 5), Chichesteru (4), Vindonissy (12) a Hod Hillu (13) (kresby © M. C. Bishop).

Dalším možným nejnovějším příkladem tohoto typu může být zádový plát z Rißtissenu (Německo), který druhotně posloužil jako součást kyrsu typu Corbridge. Kování nebo pláty z této rané formy kyrsu jsou známy také z legionářských základen Vindonissa (Windisch), Kaiseraugst a Oberwinterthur (všechny ve Švýcarsku), Dangstetten a Kempten (Německo), Nijmegen (Nizozemsko), Magdalensberg (Rakousko), Astorga a Iruña (obě ve Španělsku) a Novi Banovci (Srbsko). Nálezy ze Štrasburku (Francie) jsou obzvláště zajímavé, protože se jednalo o základnu pro *Legio II Augusta*, než se v roce 43 n. l. přesunula do Británie.



Popis

Segmentovou zbroj tvořily čtyři základní díly, a toto zůstalo zachováno i pro všechny následující hlavní vzory zbroje. Zbroj se skládala z ramenní části v levé a pravé polovině a z trupové části, rovněž v levé a pravé polovině. Každý z těchto čtyř prvků byl přinýtován k vlastnímu vnitřnímu koženému řemení. Obě strany krku obklopovala řada železných límcových plátů (hrudní plát, střední límcový plát a horní zádový plát), jež byly pospojovány pomocí pantů z měděné slitiny přinýtovaných k plátům v místech, kde se tyto mírně překrývaly. Vnitřní okraje těchto plátů byly na straně nositele zbroje vytočeny ven. Zádový plát byl kratší než hrudní plát, takže pod něj byly přivěšeny dva další pláty spojené vnitřním koženým řemením, aby byla zajištěna stejná míra ochrany vzadu i vpředu. Kožené řemeny byly přinýtovány k vnitřním stranám plátů pomocí nýtů z měděné slitiny, které procházely plátem i kůží a byly následně rozklepány (někdy s pomocí podložek pod nýty na vnitřní straně).

NA PROTĚŠÍ STRÁNCE

Levý horní zádový plát, střední límcový plát a hrudní plát z kompletní loriky segmentaty nalezené při vykopávkách v Kalkriese v roce 2018 (foto Hermann Pentermann, © Varusschlacht im Osnabrücker Land).



Hrudní plát loriky segmentaty prvního typu Kalkriese ukazuje, jak byly mineralizované kožené řemeny vodorovného a svislého uchycení přinýtovány přímo k železnému plátu. Není jasné, zda se jedná o původní uchycení či opravu (foto © Varusschlacht im Osnabrücker Land).

Nad nimi, připevněné vnitřními koženými řemeny s nýty, se nacházely tři horní ramenní chrániče: přední, středový a zadní. Ty se – stejně jako límcové pláty – mírně překrývaly a byly spojeny panty. Přední a zadní horní ramenní chrániče se prohýbaly dovnitř směrem ke středu kyrsu. Střední plát se mírně rozšiřoval a ohýbal směrem dolů přes rameno. Jednalo se o jedinou formu ochrany ramen, nadloktí byla ponechána bez ochrany, stejně jako tomu bylo u kroužkových a šupinových kyrsů. Levá a pravá horní polovina byly vzájemně spojeny pomocí jedné spony na hrudních i zádových plátech. Podle nálezů v Kalkrieise existují jasné důkazy, že některá kování ze slitiny mědi byla pocínována nebo postříbřena.

Břicho bylo chráněno řadou překrývajících se železných pásů, které se dnes obvykle označují jako obvodové nebo pásové lamely. Jejich počet – obvykle mezi pěti a sedmi – se zřejmě měnil nikoliv jako rozlišovací znak různých variant zbroje, jak se kdysi soudilo (Robinson, 1975, s. 177), ale spíše proto, aby zbroj co nejlépe padla konkrétnímu jednotlivci. Pásky se překrývaly shora dolů, na vnitřní straně byly v obou polovinách vzájemně pospojovány prostřednictvím tří řemenů pro každou polovinu – s řemeny přinýtovanými k plátům vepředu, vzadu a na boku. Obě poloviny byly spojeny řadou vnějších spon (jak vepředu, tak vzadu), umístěných na spodním okraji každého plátu.

Horní a dolní části kyrsu k sobě byly připevněny vnějšími přezkami, po jedné pro každý hrudní plát a pro nejnižší ze tří zádových plátů na opačné straně.

Mnoho železných plátů, z nichž byl sestaven kyrs typu Kalkrieise, bylo zakončeno přídatným lemováním z měděné slitiny – stejným způsobem, jako tomu bylo u soudobých římských přileb. Ačkoliv to dodávalo zbroji dekorativní nádech, ve skutečnosti šlo o jednoduchý způsob, jak se vyhnout příliš pečlivému dokončování okrajů zbroje, protože bylo mnohem méně časově náročné pouze nasadit trubičkové přídatné lemy než dokončovat okraje plátů. Lemování se používalo v místech, která mohla přicházet do styku s oblečením nositele (a mohla ho tudíž poškodit). Měděné nýty, jež připevňovaly vnitřní kožené řemeny k železným plátům v horních (ale nikoliv spodních) částech, mohly být také opatřeny ozdobnými podložkami, které by odpovídaly podložkám používaným na soudobých přilbách.

Na žádném z nalezených exemplářů se nedochovala skutečná organická kůže, byly však nalezeny exempláře s řemínky ze zmineralizované kůže. Při uložení velkého množství železného materiálu přímo v podmínkách na úrovni terénu pronikla časem koroze do veškerého připojeného organického materiálu, který tak postupně „fosilizoval“, protože se tyto části rozkládaly v procesu známém jako mineralizace.

B

SEGMENTOVÁ ZBROJ BĚHEM POUŽÍVÁNÍ V KALKRIESE

Ačkoli *lorica segmentata* nebyla jediným druhem ochrany trupu, který se používal během sporadických bojů s germánskými válečníky v roce 9 n. l., stala se v Germánii pro legie důležitou ještě předtím, než Varus odvedl tři z nich na území na druhém břehu Rýna. V této scéně útoku na dočasný římský tábor během dlouhého pochodu přes nepřátelské území lze pozorovat několik různých variant této zbroje, stejně jako dobře známé kroužkové zbroje (které kryjí spodní část těla více než segmentové kyrsy). Jsou zde vidět dva základní vzory, ale na obraze jsou patrné i doklady oprav, dokonce i rozebírání na součástky. První vzor používá jednoduchá obdélná zapínací kování, zatímco druhý má více propra-

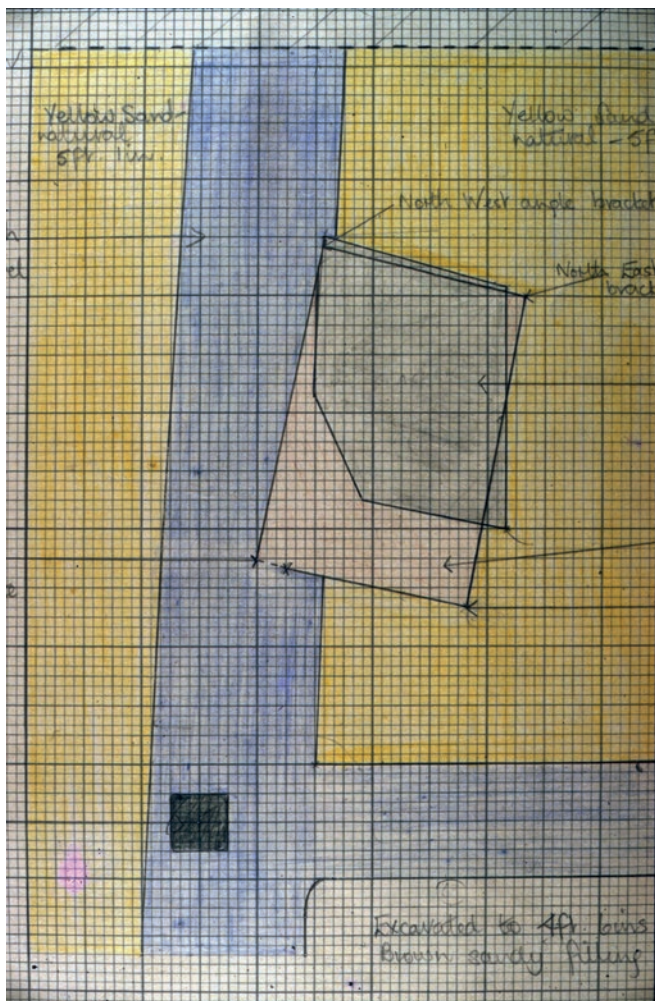
cované zdobené zapínání s panty, sponami a řemeny. Třetí je nicméně hybridní, některé ze zapínacích pantů jsou nahrazené řemeny přinýtovanými k plátu zbroje. Další převážně odpovídá prvnímu vzoru, ale jedna jeho horní část je převzatá z druhého vzoru. Majitelé kyrsů mohli svou zbroj doplnit přídatnými pláty nad horními částmi paží. Tento druh úpravy v poli se stal nakonec součástí pozdějšího typu Corbridge. Způsob upevnění břišních pásových lamel se také mohl změnit: lze si představit, že se původní přezky s panty odstranily a otvory po nýtech posloužily pro sešňorování plátů k sobě s pomocí kožených řemínků (je možné vidět mnoho vojáků s rezervními řemínky, přivěšenými ke kyrsům právě pro takové případy).



Varianty

Můžeme rozlišit zajímavé varianty zbroje Kalkriese, typy A a B (Bishop, 2002, s. 23). Jeden z prvních nalezených kusů, levostranný hrudní plát, měl jak vodorovné, tak svislé upevňovací řemeny přinýtované přímo na železný plát velkými nýty s plochou hlavou. Nelze říci, jestli se jednalo o hrubou opravu kusu, který měl původně uchycení z měděné slitiny, nebo zda toto uchycení zkrášenému provedení předcházelo. Kompletní sada zbroje nalezená v roce 2018 používala jednoduché obdélné spony s panty k připevnění přezek k příslušným plátům zbroje a obdélné závěsy k připojení ramenních chráničů a límčových plátů. Na téže lokalitě byly nicméně nalezeny i propracovanější závěsy přezek s panty s vroubkovanými okraji, a právě takové byly spolu s charakteristickými pololalokovitými panty, které spojovaly límčové pláty a ramenní chrániče, nalezeny v Británii. Je lákavé chápat vývoj zapínacího kování jako cestu od jednoduchého ke složitějšímu, ale ve skutečnosti se všechna tato zapínání mohla používat ve stejném období. Varianty mohou být pouze odrazem práce různých platněřů nebo dokonce vlastnoruční práce různých legií. Stejně problematicky se od samého počátku jeví panty na ramenou: počet nýtů se na každé polovině pantu zvýšil ze tří na čtyři (a u typu Corbridge se navýšil ještě více).

Plán nálezů zásobnice z Corbridge, pořízený během vykopávek v roce 1964, s horním okrajem orientovaným k severu. Víko (šedě) bylo původně považováno za podlahová prkna překrývající truhlu (foto © M. C. Bishop).



LORICA SEGMENTATA TYPU CORBRIDGE

Úplné pochopení toho, jak *lorica segmentata* fungovala, bylo možné až po nálezů během přípravných vykopávek v římské lokalitě Corbridge, vzdálené pouhé 2 km jižně od Hadriánova valu (Robinson, 1975, s. 174–180, obrázky 178 a 180). V roce 1964 byly objeveny a vyzvednuty v bloku určeném k následnému prozkoumání v muzejní laboratoři zbytky dřevěné bedny naplněné nejrůznějšími předměty. Nálezy z tzv. zásobnice z Corbridge (Coarbridge Hoard) obsahovaly šest sad spodních a šest sad horních polovin loriky segmentaty, uložené takto zřejmě kvůli snadnějšímu skladování. Byl to právě tento nález, který umožnil Charlesi Danielsovi a Henrymu Russellu Robinsonovi konečně vyřešit záhadu toho, jak byla segmentová zbroj sestavena (Daniels, in: Allason-Jones a Bishop, 1988, s. 97–100).

Typ Corbridge oproti typu Kalkriese zahrnoval řadu významných změn, které se všechny zdají být vylepšeními na základě zkušeností v akci. Změnil se způsob upevnění břišních pásových lamel pomocí

přezek a řemenů (s přezkami a řemeny na pantech přispíval k počtu až 48 pohyblivých částí) – nyní byl zjednodušen do nové podoby dvojic pevných vázacích oček.

Druhá inovace se týkala způsobu připevňování horní a dolní části na zadní straně: místo jednoho vnějšího páru spony a řemene se používaly dva vnitřní páry. Třetí změna spočívala v tom, že k ochraně horní části ramen byly přidány menší ramenní chrániče a v souladu s tím byly zúženy a vyrovnány horní ramenní chrániče. Za čtvrté se zúžily límčové pláty, včetně hrudního plátu a zádočných plátů. Za páté: počet nýtů upevňujících panty k plátu horního ramenního chrániče byl zvýšen na každé polovině pantu na pět, což vedlo u kování pantu k charakteristickému lalokovitému tvaru, který je dnes pro *loriku segmentatu* tak příznačný. Nakonec byla na okrajích plátů odstraněna všechna trubičková přídavná lemování z měděné slitiny, místo toho byly okraje rolováním zahnuty a rohy plátů odříznuty.

Historie

K nejstarším nálezům *loriky segmentaty* typu Corbridge došlo v rakouském Magdalensbergu: byly datovány do raného klaudivského období, kdy římská armáda toto místo zřejmě opustila (Thomas, 2003, s. 91). Její používání bylo jistě běžné v době invaze do Británie. Některé z prvních britských nálezů pocházejí z římského vojenského ležení v místě původního systému valů v Colchester Sheepen v Anglii (například Thomas, 2003, s. 82). Daný typ se pak stal hlavním vzorem této zbroje po zbytek 1. století n. l. a dále do 2. století. Kromě zmíněné zásobnice z Corbridge (Corbridge Hoard) patří mezi hlavní nálezy této varianty zbroje soubor břišních pásových lamel ze St. Albans v Anglii, většina součástí z horní části zbroje z Plantation Place v Londýně (spolu se redukovaným a mimořádně dobře zachovalým hrudním plátem z lokality Bank of England), velká část kyrysu legionáře, o němž se předpokládá, že byl zabit při útoku na Gamlu (Izrael), stejně jako kolekce součástí z Rištissenu, jež by bývaly mohly Robinsonovi pomoci vyřešit skládačku segmentové zbroje mnohem dříve, kdyby je ovšem v době jejich objevu mohl vidět. Významné soubory plátů a kování z *loricy segmentaty* jsou známy také z Richborough (Anglie), Caernarfonu (Wales) a Svištova (Novae, Bulharsko).

Nálezy zbroje typu Corbridge patří mezi nejčastější i nejrozšířenější. Dostupné datování naznačuje, že se na některých místech tato zbroj používala přinejmenším do druhé poloviny 3. století n. l. (Aurrecoechea, 2003/04, s. 52).



Na pravostranném hrudním plátu z *loriky segmentaty* z lokality Bank of England poblíž londýnské čtvrti Walbrook je vidět jeho poškození. Plát byl následně demontován a vyřazen (foto © M. C. Bishop).

Zásobnice z Corbridge

Zkoušební vykopávky během zkoumání pozůstatků opevnění z 2. století n. l. na římské lokalitě Corbridge v anglickém Northumberlandu, jen 2 km jižně od Hadriánova valu, vedly v roce 1964 k velkolepému objevu: proslavil se jako tzv. zásobnice z Corbridge (Corbridge Hoard). Pozůstatky železem okované dřevěné truhly obsahující širokou škálu předmětů archeologové po jejich objevení opatrně vyzdvihli jako celý blok (museli si k tomu dokonce svítit světlomety automobilů), aby je bylo možné později prozkoumat v laboratorních podmínkách. Většinu materiálu v truhlách tvořilo železo, ačkoliv z něj zbyly jen produkty koroze. Proces mineralizace (viz s. 14) uchoval řadu organických materiálů včetně dřeva, kůže, textilu, kostí, peří, dokonce i útržků papýru. Předměty v truhle byly pečlivě zabaleny a předpokládá se, že byly určeny pro odcházející oddíly, které je měly vzít s sebou. Nakonec zde z nějakého důvodu bedna zůstala. Byla zakopána do země, pravděpodobně proto, aby se materiál nedostal k případnému nepříteli.

Mezi předměty, pečlivě zabalnými v látce, byly i součásti *loriky segmentaty*, které následně umožnily vedoucímu vykopávek Charlesi Danielsovi a výrobcí zbroje Henrymu Russellu Robinsonovi poprvé přesně zrekonstruovat, jak tento typ zbroje fungoval – posloužily jim k tomu dokonce i kartonové šablony, které si vystříhli z krabic od snídaňových cereálií, aby porozuměli jemnějším detailům. Zbroj, která byla složena a stlačena tak, aby při balení zabírala co nejméně místa, tvořilo šest horních (tři levé a tři pravé) a šest spodních podjednotek (opět tři levé a tři pravé). Zhruba to odpovídalo dostatečnému množství podjednotek pro sestavení dvou kyrysů typu Corbridge A/B a jednoho typu C, třebaže složené dohromady vypadaly poměrně nesourodě. Všechny dílčí podjednotky vykazovaly známky poškození a oprav, prováděných někdy i opakovaně.

Omezené množství dostupných dokladů naznačovalo, že dřevěná truhla byla zakopána v první polovině 2. století, pravděpodobně ke konci vlády císaře Hadriána (vládl v letech 117–138 n. l.).

Popis

Stejně jako u typů Kalkriese, i segmentová zbroj vzoru Corbridge se skládala ze dvou horních a dvou dolních polovin, z nichž každá byla přinýtována k vlastnímu vnitřnímu koženému řemení.

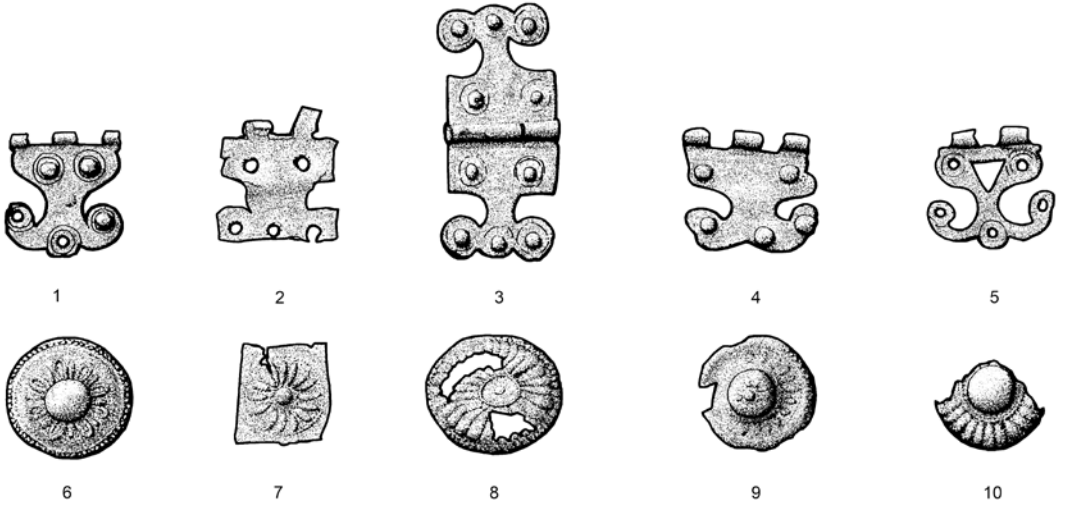
Železný hrudní plát, střední límcový plát a horní zádový plát opět obklopovaly obě strany krku, ale nyní byly spojené dohromady pomocí propracovaných lalokovitých pantů z měděné slitiny, které byly k plátům přinýtovány v místě překrytí vždy pěti nýty na každé polovině pantu. Okraje plátů přiléhající k nositeli zbroje byly opět vyhnuty směrem ven, avšak s ohledem na absenci trubičkového přídatného lemování z měděné slitiny byly tyto kraje rolováním zahnuty směrem dovnitř, aby vytvořily zaoblený okraj. Zádový plát byl stále kratší než hrudní plát a měl pod sebou dva další pláty, opět zevnitř připojené koženými řemínky. Nad límcovými pláty (a připevněné k nim vnitřními koženými řemeny) se vpředu, uprostřed a vzadu nacházely tři horní ramenní chrániče, které se rovněž mírně překrývaly a byly spojeny lalokovitými panty. Tvary těchto ramenních chráničů se nicméně lišily od tvarů jejich předchůdců. Střední plát byl užší, přední i zadní plát měly strany rovné, nikoliv zakřivené jako u typu Kalkriese. Kromě toho na obou bocích přibýly čtyři nové menší ramenní chrániče, které poskytovaly ochranu nadloktím a byly připevněné k horním ramenním chráničům řemeny na vnitřní straně. Levá a pravá horní polovina byly i nadále spojené pomocí přezek na pantech (vždy po jedné na hrudním i na každém zádovém plátu).

Břicho bylo opět chráněno řadou překrývajících se pásových lamel v počtu pěti až sedmi. Tyto pásy se také překrývaly shora dolů a v obou polovinách byly vzájemně spojené třemi vnitřními řemeny, přičemž řemeny byly k plátům přinýtovány vpředu, vzadu a na obou bocích.

Obě poloviny se nyní spojovaly řadami vázacích oček, které byly vpředu i vzadu přinýtovány k podkladovým železným plátům. Stejně jako u typu Kalk-

NA PROTĚJŠÍ STRANĚ

Kování zapínání ze zbroje *lorica segmentata* typu Corbridge, včetně lalokovitých pantů, zahrnující nálezy ze Sheepenu (1), Rheingönheimu (2), Chesteru (3), Hofheimu (4) a Oberstimmu (5); zdobené podložky ze Silchesteru (6), Rheingönheimu (7), Longthorpe (8), Chichesteru (9) a Chesteru (10); kování spon a řemínek na pantech z Sheepenu (11), Carnunta (12), Chichesteru (13), Oberstimmu (14 a 16), Luntu (15), Rheingönheimu (17, 20 a 22), Broxtowe (18), Aislingenu (19) a Vindonissy (21); vázací očka z Hod Hillu (23 a 25), Carnunta (24), Ribbissenu (26), Luntu (27), Rheingönheimu (28) a Corbridge (29) (kresby © M. C. Bishop).



0 10cm



11 12 13 14



15 16 17 18



19 20 21 22



23 24 25

©mcb



26 27 28 29

riese byla tato vázací očka zarovnána se spodním okrajem každého plátu, ale na rozdíl od staršího typu byly dvě nejspodnější pásové lamely ponechány bez zapínání. Další zapínání se použilo k upevnění spodních podjednotek s pomocí uzlových kožených řemínků a značně snížilo oproti staršímu typu zbroje počet pohyblivých dílů.

Horní a dolní části kyrsu byly u varianty typu Corbridge A stále spojeny dohromady kombinacemi řemínků a přezek – po jedné vnější na každém hrudním plátu, ale nyní se dvěma vnitřními železnými kusy zapínání na každém ze tří nejnižších zádoových plátů na obou stranách. Varianta B/C zavedla nový způsob připevnění horní poloviny kyrsu ke spodní: systém kovových háčků a oček (ze slitiny mědi u varianty B, železné u varianty C) se dvěma háčky vepředu a se čtyřmi vzadu.

Žádný z železných plátů corbridgeského kyrsu nebyl lemován trubičkovým přídavným lemlem z měděné slitiny, což naznačuje, že se nyní už našel čas na dokončení okrajů plátů. Ve skutečnosti ale byly často jen zarolovány, vyhnuty směrem ven, nebo obojí. Rohy železných plátů byly obvykle odstříženy, aby se otupila jejich špička. Měděné nýty připevňující vnitřní kožené řemeny k železným plátům měly stále ozdobné podložky podobného typu, jaké se nacházejí na soubových přílbách.

Mineralizace organických součástí umožnila kompletní rekonstrukci systému kožených řemenů, který pro zbroj fungoval jako přizpůsobivá matrice. Bylo jasné, jak nýty z měděné slitiny procházely železnými pláty zepředu, přes kůži a následně byly na vnitřní straně zbroje rozklepány – někdy (ale ne vždy) na čtvercové nebo obdélníkové podložce. Očividně docházelo k opravám a na jednom místě byly dva vzájemně oddělené vnitřní kožené řemeny na třech zádoových plátech horní části nahrazeny jednou velkou záplatou.

Varianty

Pro zbroj typu Corbridge navrhl systém označování A/B/C právě Robinson. Varianta typu A se vyznačovala vnějšími přezkami z měděné slitiny s panty, spojujícími horní a dolní části vpředu, jež byly doplněny vnitřními železnými sponami na zádech.

C ČIŠTĚNÍ ZBROJE TYPU CORBRIDGE

Římští legionáři vždy trávili určitý čas údržbou svých zbraní a zbroje, ať už na ubikacích v legionářské pevnosti, nebo venku na tažení. Posezení na verandě kasáren v Isca Silurum nabízí těmto mužům z *Legio II Augusta* možnost věnovat nějaký čas péči o výstroj po nedávné hlídce. Legionář musel být pečlivý v tom, jak čistí kovové i kožené součásti, protože vlhkost – ať už z deště nebo potu – byla nepřítelem fungující zbroje. Musel nejen odstranit korozi z povrchu železných plátů a mosazného kování, ale také pečlivě vyčistit citlivá místa, kde se tato kování dotýkala železných plátů. Tím ale práce neskončila, protože pak bylo nutné zkontrolovat každý nýt, který přichycoval kovové pláty k vnitřnímu koženému řemeni, a namazat kůži olejem, aby byla pružná a odolná. Vše, co bylo poškozené, bylo třeba vyměnit. Vojáci raději

rozeberou zbroj na čtyři hlavní části, které si pak položí na koleno jeden kus po druhém, než aby pracovali na kompletním kyrsu.

Nebyla to ovšem jediná běžná údržba, o kterou se museli postarat, protože stejně pečlivě bylo třeba vyčistit i přílby a naostřit meče jemným brouskem. Vojáci také museli zkontrolovat boty, zda na nich nejsou přetřžené některé řemínky nebo vypadlé cvočky – z archeologických nálezů vyplývá, že římské vojáky ztráceli cvočky v alarmujícím množství. Pečlivá kontrola koženého stanu (*contubernium*) ještě v kasárnách mohla ušetřit nutnost pozdějších nežádoucích oprav přímo v terénu. Veškeré předměty, které by potřebovaly náročnější opravu, se odložily stranou, aby jim byla později věnována pozornost v legionářské dílně.